

UDK: 504.06

Muxayyo RAXMATOVA,
Shahrisabz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi
E-mail: muxayyoraxmatova@gmail.uz

F.f.d., prof. B.Omonov taqrizi asosida

GLOBAL EKOLOGIK MUAMMOLAR JARAYONIDA IJTIMOIIY-EKOLOGIK MUHOFAZANI TAKOMILLASHTIRISH SHARTLARI

Annotatsiya

Ushbu maqolada global ekologik muammolar zamonaviy ijtimoiy taraqqiyot sharoitida tahlil qilinadi. Ijtimoiy-ekologik muhofaza tushunchasi, uning mazmun-mohiyati, dolzarbligi ochib beriladi. Ekologik xavfsizlikni ta'minlash, aholining ekologik ongini oshirish, davlat siyosatini muvofiqlashtirish orqali ijtimoiy-ekologik muhofazani takomillashtirish shartlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: Global ekologik muammolar, ekologik xavfsizlik, ijtimoiy muhofaza, atrof-muhit, ekologik siyosat, barqaror rivojlanish.

CONDITIONS FOR IMPROVING SOCIO-ENVIRONMENTAL PROTECTION IN THE PROCESS OF GLOBAL ENVIRONMENTAL PROBLEMS

Annotation

This article analyzes global environmental problems in the context of modern social progress. The concept of Socio-Environmental Protection, its content and relevance are revealed. The conditions for improving socio-environmental protection are covered by ensuring environmental safety, increasing the environmental awareness of the population, coordinating public policies.

Key words: Global environmental issues, environmental security, social protection, Environment, Environmental Policy, sustainable development.

УСЛОВИЯ ДЛЯ УЛУЧШЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЫ В ПРОЦЕССЕ РЕШЕНИЯ ГЛОБАЛЬНЫХ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ

Аннотация

В данной статье анализируются глобальные экологические проблемы в контексте современного социального прогресса. Раскрывается понятие социально-экологической защиты, ее содержание и актуальность. Условиями для улучшения социально-экологической ситуации являются обеспечение экологической безопасности, повышение экологической грамотности населения, координация государственной политики.

Ключевые слова: Глобальные экологические проблемы, экологическая безопасность, социальная защита, окружающая среда, экологическая политика, устойчивое развитие.

Kirish. So'nggi o'n yilliklarda insoniyat duch kelayotgan eng dolzarb muammolardan biri — global ekologik inqiroz holatlaridir. Atmosfera haroratining ortishi, suv va havoning ifloslanishi, o'rmon maydonlarining qisqarishi, shuningdek, biologik xilma-xillikning yo'qolishi — bularning barchasi insoniyat taraqqiyoti davomida ekologik muvozanatning izdan chiqishi natijasida yuzaga kelgan muammolardir. Mazkur global muammolar nafaqat ekologik tizimlarga, balki jamiyatning barcha qatlamlariga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Jumladan, aholi salomatligi, yashash sharoitlari va iqtisodiy faoliyat turli darajada xavf ostida qolmoqda. Shu sababli ijtimoiy-ekologik muhofaza masalalarini takomillashtirish dolzarb vazifa sifatida kun tartibiga chiqmoqda.

Ekologik barqarorlik dunyoning barcha hududlarida muhim ahamiyat kasb etadi, biroq uning keskinlik darajasi mintaqadan mintaqaga farq qiladi. O'zbekiston hududida ham ekologik muammolar jiddiy tus olgan bo'lib, ularning orasida qattiq maishiy chiqindilar muammosi alohida o'rin tutadi. Respublika bo'yicha 230 dan ortiq shahar va qishloq

axlatxonalari mavjud bo'lib, ularda yiliga taxminan 30 million kub metr ga yaqin chiqindi to'planmoqda. Bu chiqindilar, asosan, stixiyali tarzda, atrof-muhitning geografik, geologik va gidrogeologik xususiyatlari inobatga olinmasdan tashkil etilgan. Ko'plab chiqindi poligonlar zamonaviy sanitariya-gigiyena va ekologik talablar asosida tashkil etilmagan. Qattiq maishiy chiqindilarni zararsizlantirish, saralash va qayta ishlash jarayonlari ibtidoiy usullarda amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, yirik shaharlar — xususan, Toshkent, Samarqand, Namangan, Andijon kabi sanoatlashgan hududlarda chiqindilarni to'plash, tashish va utilizatsiya qilish tizimi o'ziga xos muammolar bilan to'qnashmoqda. Respublikada hali hanuz maishiy chiqindilarni sanoat usulida qayta ishllovchi zamonaviy korxonalar keng miqyosda faoliyat yuritmayapti. Hozircha faqatgina Toshkent shahrida 1991 yildan boshlab faoliyat ko'rsata boshlagan maishiy chiqindilarni qayta ishlash tajriba zavodi mavjud.

Mazkur holatlar O'zbekiston uchun ekologik barqarorlikni ta'minlash masalasini eng muhim strategik yo'nalishlardan biriga aylantirmoqda. Davlat tomonidan bu

borada muhim tashkiliy-huquqiy choralar amalga oshirilmoqda. Jumladan, atrof-muhitni muhofaza qilishga doir qonun hujjatlari qabul qilingan, ekologik siyosat barqaror rivojlanish konsepsiyasi asosida olib borilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi ekologik xavfsizlik va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish masalalarini xalqaro hamkorlik doirasida ham faol ilgari surmoqda. Jumladan, 1992-yil 8-fevralda O'zbekiston MDH davlat boshliqlari tomonidan imzolangan Bitim asosida tashkil etilgan MDH mamlakatlari ekologik kengashining faoliyati a'zo davlatlar o'rtasida atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida kelishilgan harakatlarni amalga oshirishga qaratilgan. 1997 yilda respublika miqyosida 2005 yilgacha mo'ljallangan "Atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy zaxiralardan oqilona foydalanish bo'yicha davlat dasturi" qabul qilindi. Bu dastur asosida ijtimoiy-ekologik muhofazani kuchaytirish, fuqarolarning ekologik ongini shakllantirish, chiqindilarni boshqarish tizimini takomillashtirish, hamda xalqaro shartnomalar asosida texnologik va ilmiy hamkorlikni kengaytirish ishlari yo'lga qo'yildi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. O'zbekiston Respublikasining hozirgi davri, bundan keyingi taraqqiyoti va istiqboli hamda mustaqilligining ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, madaniy-ma'naviy sohani taraqqiyoti, insonlarning ertangi kunga ishonch tuyg'usini rivojlantirish doimo jamiyatning eng dolzarb muammolaridan bo'lib kelgan. Insonlarga munosib kelajakni ta'minlab berishda shubhasiz ekologik barqarorlikni ta'minlash ustuvor vazifa sanaladi. Barqarorlik bu ayni sohada ehtiyojlar va takliflarning mutanosibligi hisoblanadi. Vazkur soha adabiyotlar tahlili xususida to'xtalganda, sohaga oid qonun hujjatlari, davlat dasturlari, Prezident farmonlari va murojaatlari asosiy manbalar hisoblanadi. Jumladan "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida", "Atrof muhit va ekologiya muhofaza to'g'risida", "O'zbekistonni barqaror rivojlanish milli strategiyasi", Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasini o'zgartirish hamda vakolatli davlat organi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari, 2017-2021 yillarga mo'ljallangan O'zbekistonni yanada rivojlantirish to'g'risida Harakatlar strategiyasi, 2022 – 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi taraqqiyot strategiyasi shular jumlasidandir.

Mazkur qonun va qonun osti hujjatlarini qabul qilishdan va ijroga yo'naltirishdan ko'zda tutilgan asosiy maqsad insonlar uchun munosib turmush sharoitlarini yaratish, aholi forovonligini oshirish va mamlakatda kambag'allik va qashshoqlikka qarshi kurash tashkil qiladi. Bu jarayonda ekologik barqarorlikka yo'naltirilgan sohaga oid yangiliklarni joriy qilish mamlakatni jahon standartlariga munosib rivojlangan davlatlar qatoriga qo'shilishiga munosib hissa bo'ladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Sohaga oid tadqiqot metodlaridan maqola davomida kuzatish, qiyosiy tahlil qilish, dialektik va tizimli yondashuv, qiyosiy va juz'iy baholash, solishtirma va omilli tahlil qilish usullaridan foydalanildi. Jumladan: Mustaqillikning datslabki kunlaridan boshlab O'zbekiston sharoitidagi muammolar sifatida quyidagilar keltirib o'tilgan :

1. Yerning cheklanganligi va uning sifat tarkibi pastligi.
2. Suv zaxiralarning, shu jumladan yer usti va yer osti suvlarining keskin taqchilligi hamda ifloslanganligi.
3. Orol dengizi
4. Havo bo'shlig'ining ifloslanishi

2004 yilda O'zbekiston mintaqada atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanish bo'yicha milliy dasturni qabul qilgan birinchi davlatlardan biri bo'ldi. Ushbu dastur doirasida havo va suvning ifloslanishini nazorat qilish, o'rmonlarning kesilishini oldini olish va qo'riqxonalarni muhofaza qilish bo'yicha ixtisoslashtirilgan tashkilotlar tashkil etildi. Jamiyatning o'zgarishi-bu ma'lum bir jamiyat ichidagi ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy tuzilmalar va institutlar, mafkuralar va madaniyatlarning o'zgarishi jarayoni. Bunday o'zgarishlarga siyosiy, iqtisodiy yoki ijtimoiy sabablar, voqealar va mafkuraviy o'zgarishlar sabab bo'lishi mumkin. Ko'pgina hollarda, jamiyatning o'zgarishi chuqur oqibatlarga olib keladi va yangi tizimlarning yaratilishiga va madaniyat, ta'lim, hukumat siyosati va boshqalar bilan bog'liq masalalarda sezilarli o'zgarishlarga olib keladi.

Tahlil va natijalar. Sohada tub transformatsiyalarni amalga oshirishdagi muhim qadamlardan biri 2019 yilda ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish vazirliklari tashkil etildi va atrof-muhit ifloslanishini kamaytirish va tabiiy resurslardan barqaror foydalanishga qaratilgan qonunlar qabul qilindi. Shu bilan birga, O'zbekistonni barcha tirik mavjudotlar uchun toza va xavfsizroq qilish uchun barcha darajalarda ko'proq harakat talab etiladi.

Tabiatni muhofaza qilish - bu ekologiya sohasidagi inson faoliyatini kuchaytirish orqali atrof-muhitni muhofaza qilish va biologik xilma-xillikni saqlashga qaratilgan chora-tadbirlar majmui. Qabul qilingan usullarga quyidagilar kiradi:

1. Tabiatni muhofaza qilish-bu suv resurslari, o'rmonlar va hayvonot dunyosi kabi tabiiy resurslarni saqlashga qaratilgan chora. Bu chorada biz ko'proq resurslarni shu holda saqlab qolishga harakat qilishimiz zarur. Ularni o'rminga muqobil variantlarni tanlash lozim. Masalan, suv resursini qishloq xo'jaligida o'simliklarning kam suv istemol qiladigan va suvsizlikka bardoshli navlarini yaratish. Bunga yana energiya manbalaridan foydalanishda muqobil variantlarni tanlashni ham ko'rishimiz mumkin. Masalan, quyosh, shamol, gidroenergetika, geotermal manbalar, biogaz, biomassa. Yana, qayta tiklash dasturlari tomonidan qayta tiklanadigan o'rmonlarni noqonuniy kesishni taqiqlash, atrof-muhitni muhofaza qilishga xizmat qiladigan texnologiyalarni takomillashtirish, shuningdek chiqindilarni yo'q qilish va qayta ishlash uchun yangi texnologiyalarni ishlab chiqish, tabiiy hududlarni inson aralashuvidan saqlash va himoya qilish maqsadida qo'riqlanadigan hududlar va milliy bog'lar, himoyalangan tabiiy rezervatlar tashkil etish.

2. Qayta tiklash va tiklash - bu inson faoliyati natijasida yo'q qilingan yoki zarar ko'rgan ekotizimlarni tiklashga qaratilgan choralar hisoblanadi. Antropogen ta'sir natijasida yuzaga kelgan falokatlar va buzilgan ekotizimlarni va turlar populyatsiyasini tiklash jarayoni. Bunda misol uchun "O'zbekiston qizil kitob"iga kiritilgan ayrim qushlar va o'simliklar, hayvonlarni ko'paytirishni olsak bo'ladi. Buni qanday ijtimoiy jihati bor deyilishi mumkin. Ayni tabiatdagi har bir narsa tabiatda ma'lum bir vazifani bajaradi. YA'ni tabiat zanjirining bir qismini tashkil etadi.

3. Yashash maydoni-bu hayvonlarning yashash maydonini, bonajni va boshqa biologik jamoalarni odamlarning halokatli ta'siridan himoya qilishga qaratilgan chora. Har bir turning o'zining yashash maydonini tashkil qilishimiz va shuni muhofaza qilish lozim.

4. Havo va suvning ifloslanishi atmosfera, er usti suvlari va er osti suvlarining ifloslanishini cheklashga qaratilgan usuldir. Bu usulda shubxasiz antropogen ta'sir kuchli hisoblanadi. Havoni ifloslanishini kamaytirishda gaz chiqindilarini kamaytirish (carbonat angdirid, nitrat, vadorot sulfid, tionit, uglevod, is) va tabiiy resurslardan foydalanish jarayonini samaradorligini oshirish.

5. Ekologik ta'lim va axborot - bu ekologik muammolarga ongli munosabatni shakllantirish va jamoatchilikni tabiatni muhofaza qilish zarurligi to'g'risida xabardor qilishga qaratilgan chora. Bu ta'limni jamiyatning har bir bo'g'inidan boshlash va bu jarayonda maqsadli va bahamjihat harakat qilish lozim.

6. Ekologik monitoring ekotizimlarning holatini va yashash maydonidagi o'zgarishlarni kuzatishga imkon beradi. Monitoring ma'lumotlari hayvonlarning asosiy tahdid manbalariga ta'sirini oldini olish uchun ishlatilishi mumkin, shuningdek, hayvonlarning yashash sharoitlarini yaxshilash va ularning yashash joylarini saqlash bo'yicha ilmiy dasturlarni ishlab chiqishda yordam beradi.

Tabiatni muhofaza qilish ekologik barqarorlikni saqlashda muhim rol o'ynaydi va kelajak avlodlar uchun atrof-muhitni muhofaza qilishga imkon beradi. Tabiatni muhofaza qilish bizning sivilizatsiyamizning vazifasidir va uni amalga oshirish har birimizga bog'liq, shuning uchun biologik va ekologik xilma-xillikni saqlash uchun tabiiy resurslardan foydalanishning oqilona tamoyillariga rioya qilish muhimdir.

O'zbekiston so'nggi yillarda ekologik ahvolini yaxshilash va ekologik barqarorlikka erishish uchun katta sa'y-harakatlarni amalga oshirdi. Bu sohada mamlakatning ba'zi yutuqlari:

1. Mamlakat Parij iqlim kelishuvini imzoladi va issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish bo'yicha milliy harakat dasturini qabul qildi.

2. O'zbekiston quyosh va shamol energiyasi kabi qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish bilan shug'ullanadi. Masalan, Markaziy

Osiyodagi birinchi 100 megavatt quvvatga ega quyosh elektr stansiyasi qurildi.

3. Tozalash inshootlarini modernizatsiya qilish bo'yicha loyihalar amalga oshirildi Daryo va ko'llarda suv sifati nazorat qilinadi.

4. Shaharlarda daraxt ekish va bog'lar yaratish ishlari olib borilmoqda va shaharlarda havo ifloslanishiga qarshi choralar ko'rilmogda.

5. Biologik xilma-xillikni saqlash va qo'riqxonalar, milliy bog'lar va boshqalar kabi tabiiy resurslarni saqlash choralari ko'rildi.

Ushbu yutuqlar O'zbekiston mamlakatda ekologik barqaror rivojlanishga erishish yo'lida faol ish olib borayotganini ko'rsatmoqda.

Xulosa va takliflar. Sohaga oid muammolarni chuqur tahlil qilgan holda ekologik barqarorlikni ta'minlashning ustuvor yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

Tabiiy jarayonlarga zarar yetkazuvchi zaharli kimyoviy moddalarni qo'llash ustidan qat'iy nazoratni kuchaytirgan holda, zarur texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etish;

Qayta tiklanadigan resurslar ko'lamin kengaytirish va qayta tiklanmaydigan resurslardan mezon asosida oqilona foydalanish;

Katta hududlarda tabiiy zaxiralardan kompleks foydalanish maqsadida, daryolar oqimini boshqarish, yer namligini kamaytirish kabi ilmiy asoslangan tadbirlarni amalga oshirish;

Jonli tabiat genofondini saqlab qolgan holda, yangi ekinlar va hayvon turlarini ko'paytirish orqali biologik xilma-xillikni himoya qilish;

Shahar va tumanlarni rejalashtirishda zamonaviy urbanizatsiya talablari asosida ekologik xavfsiz va yashashga qulay muhit yaratish;

Ekologik falokatlar chegarani bilmasligini inobatga olib, mintaqaviy muammolarga xalqaro jamoatchilik e'tiborini qaratish.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2-kitob, Toshkent: "O'zbekiston", 2018, -B. 252.
2. Mirziyoyev Sh. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2017. – 17 b.
3. I.Karimov "O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari" – T. O'zbekiston. 1997 yil, 19 b
4. Mamashokirov S. "Vahimami yoki haqiqat". – T. "Iqtisod - moliya", 2012 y. 28 b
5. Cris Pak "Terraforming ecopolitical Transformations and Environmentalism in Science Fiction" Liverpool University Press. 2016 20-78 pg
6. Tilabov O'. "Global barqaror taraqqiyot tizimida ekologik partiyalar faoliyatini takomillashtirish strategiyasi", - T. "Renesans", 2020 y. 3,8,71,79,98 b
7. Mamshokirov S., S.Usmonov "Barqaror taraqqiyotning ekologik xavfsizlik masalalari" – T.: Ma'naviyat, 2008. 250 b